

Dušan Bilandžić

(Maljkovo kraj Sinja, 20. srpnja 1924. – Zagreb, 4. ožujka 2015.)

Dušan Bilandžić bio je hrvatski povjesničar, akademik i političar. Rodio se u Maljkovu kraj Sinja 1924. godine. Niže razrede franjevačke gimnazije završio je u Sinju, a više razrede u Osijeku. Gimnaziju je završio u Novom Sadu. Kao petnaestogodišnjak, 1939. primljen je u Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ), omladinske organizacije Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). U partizanskom pokretu sudjelovao je od 1941., a od 1942. pripadnik je partizanskih jedinica na području Slavonije.

Tada je postao član KPJ i obnašao je dužnost političkoga komesara čete i bataljuna. U ratnom razdoblju bio je i sekretar Okružnoga komiteta SKOJ-a Osijek i član Okružnoga komiteta KP Hrvatske Osijek.

Nakon rata je u Jugoslavenskoj armiji (JA), poslije Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA), bio na dužnostima političkoga komesara brigade, nastavnika političke ekonomije Školskoga centra veza JNA i nastavnika Historije oslobodilačkog rata Jugoslavije i Drugog svjetskog rata na Višoj vojnoj akademiji JNA. S obzirom na to da je oficirima bilo zabranjeno studirati na sveučilištima, Bilandžić je bez znanja nadređenih kao izvanredni student 1959. završio Pravni fakultet u Beogradu. Zbog znanstvenih ambicija i političkih neslaganja početkom 1960. napušta JNA. U rezervni sastav preveden je s činom pukovnika. Započeo je rad kao novinar, a od ožujka 1960. do rujna 1967. radio je u Centralnom vijeću Saveza sindikata Jugoslavije (SSJ). Bio je angažiran kao rukovoditelj skupine za proučavanje samoupravljanja. Sudjeluje i u političko-stručnim timovima za projektiranje i praćenje gospodarske i društvene reforme od 1964. do 1967. godine. Kao predstavnik Hrvatske, 1965. izabran je u Predsjedništvo SSJ-a. Na mjestu sekretara Centralnoga vijeća SSJ-a ostaje do 1967. godine.

Uz rad pohađa postdiplomski studij te 1965. na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu stječe doktorat s temom *Od revolucionarnog etatizma do samoupravljanja (Preobražaj društveno-ekonomske strukture Jugoslavije 1945 – 1965)*. Godine 1967., nakon ostavke Franje Tuđmana, koji je optužen

zbog nacionalizma, postaje direktorom Instituta za historiju radničkoga pokreta Hrvatske u Zagrebu. U međuvremenu je u prosincu 1968. izabran za člana Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (SKH), poslije i Izvršnoga komiteta Centralnoga komiteta SKH. U vrijeme sukoba u SKH od 1969. do 1972. bio je na strani skupine Vladimira Bakarića. Za člana Centralnoga komiteta SKH ponovno je biran na kongresima SKH 1974. i 1978., a za člana Predsjedništva Republičke konferencije Socijalističkoga saveza radnoga naroda Hrvatske izabran je u srpnju 1967. godine. Bio je predsjednik komisije za historiju Predsjedništva Centralnoga komiteta SKH. Odlukom Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) 1969. imenovan je direktorom Centra za društvena istraživanja u Beogradu. Centar se bavio reformom federacije 1971. i izradom jugoslavenskoga Ustava iz 1974. godine. Nakon prihvaćanja Ustava vraća se u Zagreb.

Od početka 1980-ih angažirao se protiv ideološkoga dogmatizma. Sukobljavao se s unitarističko-centralističkim snagama protiveći se politici unitarnoga jugoslavenstva, posebno zato što je javno osporio kategoriju "Jugoslaven" kao nacionalnu odrednicu u popisu stanovništva 1981. godine. U beogradskim su ga medijima napadali kao separatista. Nakon izlaska iz državno-partijske strukture 1982. jače se angažirao u znanstvenom radu. U politici se ponovno aktivirao 1989. kao pripadnik reformske struje unutar SKH. U prosincu 1989. na 11. kongresu SKH ponovno je izabran za člana Centralnoga komiteta SKH. Na prvim višestranačkim izborima 1990. bio je kandidat na listi SKH – Stranke demokratskih promjena, ali nije izabran. Na prvoj sjednici višestranačkoga Sabora 30. svibnja 1990. izabran je za člana Predsjedništva Socijalističke Republike Hrvatske, a nakon ustavnih amandmana usvojenih 25. srpnja 1990. postao je jedan od potpredsjednika Republike Hrvatske. Na toj je dužnosti bio do 1. siječnja 1991. godine. Od 1994. do 1996. predsjednik Tuđman angažirao ga je kao savjetnika u Uredu Republike Hrvatske u Beogradu.

Sveučilišnu karijeru započinje 1965. kao honorarni nastavnik na Ekonomskom fakultetu u Osijeku, a 1967. postaje nastavnik na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, gdje je izabran za docenta na predmetu Politički sustav. Profesor postaje 1974. godine. Obavljao je i dužnost dekana u dva mandata (1974./1975. i 1978./1979.). Predavanja je održavao i nakon odlaska u mirovinu, sve do 1990. godine.

Za člana suradnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU), poslije Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), izabran je 1980., a za izvanrednoga člana 1988. godine. Godine 1991. postao je redoviti član HAZU. Od 2001. do 2006. bio je tajnik Razreda za društvene znanosti i član Predsjedništva HAZU.

Glavno područje Bilandžićeva povjesničarskoga interesa bila je Jugoslavija nakon 1945., a poslije posebno povijest Hrvatske u komunističkoj Jugoslaviji. Glavna su mu djela *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* u tri izdanja (1978., 1979., 1985.) i *Hrvatska moderna povijest* (1999.). U prvim je izdanjima veći naglasak bio na ekonomskom sustavu, a poslije se sve više

posvećivao međurepubličkim i međunacionalnim odnosima u Jugoslaviji. Pri pisanju je koristio brojne interne dokumente dostupne funkcionarima kao i objavljene dokumente, ali i osobna saznanja koja je stekao radeći i družeći se s jugoslavenskim državicima i političarima na najvišim razinama.

Među povjesničarima postoje različita mišljenja o Bilandžiću kao znanstveniku. Mnogi su mu zamjerali slabo korištenje arhivskih izvora i prečesto pozivanje na osobna svjedočanstva. Bio je "čovjek iznutra" koji se nije oslanjao samo na arhivsku građu nego i na osobno iskustvo i kontakte. Pogotovo su se te zamjerke množile u zadnjem desetljeću njegova života, kada je pismeno i usmeno iznio nekoliko kontradiktornih interpretacija o Josipu Brozu Titu, Edvardu Kardelju i Vladimiru Bakariću, napose o njihovoj navodnoj ocjeni o Jugoslaviji kao državi bez budućnosti. Isto tako, političke i znanstvene krugove iznenadila je poprilična kontradiktornost njegovih izjava o stajalištima Franje Tuđmana, kao i o angažmanu samoga Bilandžića u pregovorima s predstavnicima Srbije vođenim tijekom 1991., neposredno prije proglašenja hrvatske samostalnosti. Navodno su hrvatski i srpski predstavnici pregovarali i o promjeni granica Bosne i Hercegovine. Bilandžić je poslije te pregovore interpretirao različito. U nekim je izjavama potvrđivao službeno stajalište o borbi za nepromjenjivost granica Hrvatske, u drugima je govorio o mogućem dogovoru o podjeli Bosne i Hercegovine, a u nekima je tvrdio da je neupitno došlo do dogovora Hrvatske i Srbije o podjeli Bosne i Hercegovine. Međutim, nepobitno je da je Bilandžić, uz Branka Petranovića, bio prvi jugoslavenski povjesničar koji se sustavno bavio poviješću komunističke Jugoslavije i o tome objavljivao uglavnom sintetske radove. Gotovo se može reći da je Bilandžić "otac" hrvatske historiografije o razdoblju nakon 1945. i da vjerojatno nema znanstvenika koji se bavio tim razdobljem u Hrvatskoj i zemljama bivše Jugoslavije a da nije koristio njegove rezultate i zaključke.

Bilandžić je veoma otvoreno govorio o svojim zabludama i "komunističkoj vjeri". Poznata je i među povjesničarima rado prepričavana njegova dosjetka da bi "onaj Duško Bilandžić" iz 1940-ih, mlad i "nabusit partizan", sebe, odnosno "sadašnjeg Duška Bilandžića" s promijenjenim stajalištima "poslao pred streljački vod". Neka mi bude dopušteno da i sam posvjedočim da je Bilandžić bio otvoren, kako se nekada govorilo u komunističkom sustavu, za "samokritiku", gotovo bez imalo samoljublja.

Bilandžić je imao posebnu ulogu u povijesti Instituta za historiju radničkoga pokreta Hrvatske, današnjega Hrvatskog instituta za povijest. Nakon ostavke, zapravo smjenjivanja Franje Tuđmana, i nakon Josipa Mađara kao vršitelja dužnosti direktora, u dogovoru s hrvatskim rukovodstvom Bilandžić napušta mjesto sekretara Centralnoga vijeća SSJ-a i dolazi u Zagreb, gdje je 14. srpnja 1967. izabran za direktora Instituta, a na tu je dužnost stupio 1. rujna 1967. godine. Bilandžić je reorganizirao Institut ocijenivši da je predimenzioniran i bez potrebnog znanstvenog kadra. Smanjivanjem broja zaposlenih i koncentracijom rada na temama za koje su postojale vlastite snage Institut se razvijao na realnijim osnovama. Međutim, novi istraživački smjer karakterizirao je po-

jačani klasni pristup koji je trebao spriječiti “nacionalističke otklone”. Primjere, proučavala se socijalna struktura partizanskoga pokreta, ali ne i njegova nacionalna struktura. Rezultat pojačanih napora bila je i knjiga *Komunistički pokret i socijalistička revolucija*, koja je objavljena 1969. i bila je rezultat rada isključivo skupine autora iz Instituta. To je bio prvi takav pregled u Hrvatskoj i uopće u Jugoslaviji. Drugi svezak toga pregleda napisao je Bilandžić pod naslovom *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji od 1945. do 1969. godine*. Treba posebno istaknuti da su početkom 1970-ih postojale samo tri sinteze novije povijesti SFRJ/SRH, odnosno SKJ/SKH. Uz spomenutu, to su bili *Pregled istorije Saveza komunista Jugoslavije* i *Historija Jugoslavije* Instituta Slavjanovjedenija Akademije nauka SSSR-a na ruskom jeziku. Međutim, nakon samo dvije godine, Bilandžić 30. rujna 1969. podnosi ostavku i odlazi na dužnost direktora Centra za društvena istraživanja Predsjedništva SKJ u Beogradu. Treba spomenuti i da je bio dugogodišnji član uredništva *Časopisa za suvremenu povijest*.

Bio je član brojnih institucija, poput Upravnoga odbora Hrvatske matice iseljenika, Komisije Predsjedništva SR Hrvatske za pomilovanja, Državnoga povjerenstva za povijesne i ratne žrtve i član Predsjedništva SR Hrvatske. Bio je nosilac Partizanske spomenice 1941. Odlikovan je Redom Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića za osobite zasluge u znanosti i Redom hrvatskoga pletera za osobit doprinos razvitku i ugledu Republike Hrvatske i dobrobiti njezinih građana. Dobitnik je i godišnje Državne nagrade za znanost za istaknuto djelo *Hrvatska moderna povijest* (Zagreb, 1999.).

Osim knjiga, napisao je brojne članke i feljtone u znanstvenim i stručnim časopisima te tjednim i dnevnim novinama. Veoma je često nastupao na televiziji i radiju, bio čest gost novinskih kolumni i mnogi će ga pamtiti kao iznimno zanimljivog i dobrog govornika jasnih misli i zaključaka. Najvažnija Bilandžićeva djela na popisu od oko 1200 članaka ipak su knjige: *Borba za samoupravni socijalizam u Jugoslaviji od 1945. do 1969. godine* (1969.), *Ideje i praksa društvenog razvoja Jugoslavije* (1973.), *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije* (1978., 1979., 1985.), *Teorija i praksa delegatskog sistema* (1979.), *Jugoslavija poslije Tita* (1985.), *Hrvatska između rata i samostalnosti* (1991.), *Hrvatska moderna povijest* (1999.), *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske* (2001.) i *Povijest izbliza* (2006.). Djela su mu prevedena na engleski, francuski, kineski, njemački, ruski, slovenski, španjolski i talijanski jezik.

Umro je u 91. godini života, a posljednji ispraćaj bio je 10. ožujka 2015. u krematoriju na zagrebačkom Mirogoju. Ostat će upamćen po iznimno plodnom političkom i znanstvenom radu, a osobito zato što je postavio kamen temeljac hrvatskoj historiografiji o komunističkoj Jugoslaviji i Hrvatskoj.

Zdenko Radelić